

MANI A „BAPTISTÁK” KÖZÖTT

Mani gyermek- és ifjúkora az ún. Kölni Mani-kódex szerint

FORDÍTOTTA ÉS A BEVEZETÉST ÍRTA DÉRI BALÁZS

1969-ben a felső-egyiptomi Aszjút városban (az antikvitásból görögül Lycopolis néven ismerték) tűnt föl, ám pontosabban nem azonosítható lelőhelyről került elő az ókori világ legkisebb (3,8–4,5 cm) kódexe. Régiségkereskedők révén jutott Kairóba, majd a kölni egyetem Ókortudományi Intézete vásárolta meg, innen származik a tudományos világban ismert neve (*Codex Manichaicus Coloniensis* – P. Colon. inv. nr. 4780; a továbbiakban: CMC). Minuszkula-írásának paleográfiai vizsgálata alapján a pergamenkódexet a 4. század végére vagy az 5. századra keltezik – a szöveg megalkotásának, illetve nagyrészt manicheus szent könyvekből és más iratokból való összeszerkesztésének is ez a *terminus ante quem*-je.¹ A lelőhely bizonytalansága miatt a parányi méret oka (sírmelléklet?) csak nagyon óvatosan vélelmezhető.

A pergamenkódex töredékesen maradt fenn. Az összeragadt miniatűr kódex csodaszámba menő restaurálását A. Fackelmann végezte el Bécsben. 96 fólió (192 pagina) és néhány kisebb fragmentum ismeretes belőle: a kódex kezdő és záró lapjai hiányoznak, s az 54. lapig maguk az oldalak is erősen sérültek, onnan kezdve viszont a szöveg kb. a 141. oldalig szinte teljes, aztán a kódex vége ismét rendkívül töredékes. Egy-egy lapon 23 sor van, de a parányi betűk, még a szórványos mellékjelek is, viszonylag jól olvashatók.

A hagyomány szerint előkelő, a párthus királyi házzal rokonságban álló családból származó Mani (iráni, arab, szír *Máni*, gör. *Manés/Manész*,² *Manichaios/Manikhaiosz*, lat. *Manes, Manichaeus*) Dél-Babilóniában született 216-ban, és 276-ban (vagy 277. febr. 26-án) Bélapat (Gundésábuhr) városában halt meg. A manicheus hagiográfia szerint hitéért I. Bahrám király (273–276) a szászánida

¹ A kutatás álláspontja szerint a – Máni önéletrajzi kijelentéseire visszamenő – kompilációt a 4. sz. első harmadában állíthatták össze 137. o.

² A *Manész* és a *Manikhaiosz* írásmód az ún. akadémiai helyesírást tükrözi. A továbbiakban a Szerkesztőség szíves külön engedélyével a görög szavak tudományos átírását alkalmazom mind a bevezetésben, mind a fordításban. Így *Elchasaioست* írok, de *elkhaszaitákat* – az utóbit magyar szónak tekintve.

birodalom zoroasztriánus államegyháza vezetőinek, elsősorban Kartír (Kardér) főpaprak hatására kivégeztette, holott nyilvános tevékenysége kezdetén, I. Sápúr (Sábuhr) (kb. 240–270) trónra lépte után még sokáig uralkodói támogatással hirdethette tanítását.³ Ő alapította meg a számos, alig átlátható irányzatra tagolódo gnózis történetének legsikeresebb, hierarchikusan megszervezett egyházát. Szigorú dualista teológiájú tanításában szintézist kívánt teremteni a kereszténység (az általa gyermek- és ifjúkorában megismert zsidó-kereszténység) és az iráni vallási irányzatok között, de a vallástörténeti kutatás babiloni és indiai (buddhista) vallási elemeket is felismerni vélte e szinkretisztikus vallásban. Bár megváltó-alakok (köztük több „Jézus” is) szerepet játszanak a vallásrendszerben, általános a vallástörténeti besorolása a megváltó tudást hangsúlyozó gnózis áramlatai közé. Mani a maga vallását a kanonikus iratok és a tanítás tisztaságát őrző hierarchia révén akarta megóvni attól az újra meg újra bekövetkezett romlástól, amely – szerinte – a próféta-elődei által hirdetett kinyilatkoztatás elhomályosulását okozta.

Tanítása középpontjában a Jó és a Rossz, avagy Isten és az Anyag, a Fény és a Sötétség mint két, egymásra visszavezethetetlen, öröktől fogva létező, (majdnem) azonos erejű princípium, őselv küzdelme állt. E tanítást azonban, úgy tűnik, nem absztrakt, fogalmi rendszerben, hanem egy igen bonyolult, terjedelmes, és az eredeti szövegek híján nem minden ponton világos kozmogóniai látomásban fejtette ki, amelyet a manicheus térítés során mindig az adott vallási és intellektuális környezet fogalomvilágához és nyelvezetéhez igazítottak. (Mivel az eredeti Mani-iratok helyett ilyen, legnagyobb részben valamivel későbbi görög-latin-szír-arab ellenfelei írásaiban található idézetek és kései manicheus szövegek állnak rendelkezésünkre, nehéz megállapítani a legkorábbi tan iráni vagy buddhista elemeit.) Úgy tűnik viszont pl. Szent Ágoston *Vallomásaiból* is, hogy ez a mitológiai jellegű látomás a kor számos nyugtalanító természettudományos (pl. a hold fázisai) és filozófiai-teológiai kérdésére (pl. a rossz eredete a világban, I. Augustinus, *Confessiones* III, 7, 12, VII, 3, 4) nem is kevés embernek választ adhatott.

A nem egészen elfogulatlan vallástörténeti kutatás – mint arra Timothy Pettipiece recepcióelméleti alapvetéssel, bölcsen rávilágított („A Church to Surpass All Churches : Manichaeism as a Test Case for the Theory of Reception”, In: *Laval théologique et philosophique*. Volume 61, numéro 2, 2005, 247–260) – régebben különösen, de még ma is szereti úgy beállítani a manicheizmust, mint amely

³ Manfred Hutter nemrégiben („Manichaeism in the Early Sasanian Empire”, *Numen* 40, Nr. 1., 1993, 2–15.) azt a véleményét fejtette ki, hogy Mani a szászánida uralkodónak középpereza nyelven írt *Sábuhragán* (Šābuhragān) című, a manicheusok által szentnek tekintett iratában a maga rendszerét nem az orthodox zoroasztriánizmus, hanem az uralkodó által pártolt „heterodox”, univerzalizisztikus irányzatú zurvanizmus (vö. Richard Charles Zaehner, *Zurvan, a Zoroastrian Dilemma*, Oxford 1955, Clarendon) szellemében dolgozta át, illetve mutatta be. Kardér mindkét irányzatot ki akarta szorítani Iránból.

az ortodox latin-görög kereszténység igazi vetélytársa, sőt igazi világvallás volt (egészen az iszlám térnyeréséig a kereszténység mellett gyakorlatilag egyetlen). Az egyházatyák korának teológusai valóban igen komolyan foglalkoztak vele, a zoroasztriánus államvallás is mint államot aláásó mozgalmat kérlelhetetlenül üldözte. A viszonylag jelentős számú külső forrás (keresztények és muszlimok) és a manicheizmus földrajzilag szélesnek mondható elterjedtsége (Hispániától Közép-Ázsián át Kínáig, éspedig itt még a kora újkorban, sőt nyomokban S. N. C. Lieu szerint állítólag egészen a 20. századig is) elfedi azt aényt, hogy leginkább a társadalom elit csoportjai (nyugaton „értelmiségiek”, keleten pl. szogd kereskedők vagy a közép-ázsiai ujjuroknál a 8–9. században a politikai vezető réteg) tartoztak a követői közé.

Amilyen veszélyesnek látszott birodalmi ideológiák szempontjából a manicheizmus szélsőséges pesszimizmusa – hitük szerint a Gonosz teremtette az embert! –, az egyén szempontjából ezt kiegyensúlyozni látszott az „üdvözítő tudás”. Nem csekély belső ellentmondást jelentett, hogy a gyakorlati élet szintjén még saját maguk között is keveseknek adatott meg, hogy teljesen betölthessék az előírásokat.⁴ Végső soron tehát életidegen lehetett a hívek alapvető kétfelé osztása, egy sajátos kettős etika a vallási előírásokat (pl. nemi önmegtartóztatás, bármiféle élet, akár növényé, kioltásának tilalma) legszigorúbban betartó, önmagukat az üdvösség művére – a fényrészcsek visszanyerésére és a hithirdetésre – szánó, szigorúan hierarchizált *electus*-okra (kiválasztottak) és a világi környezethez alkalmazkodó, vallásilag tehát nem teljes értékűen élő *auditores*-re (hallgatók), akiknek egyik legfőbb feladata az *electus*-ok kiszolgálása (pl. a növényi ételek „megölése” és szent, a fényrészcskéket kiszabadító elfogyasztásra való előkészítése).

Nyugaton Mani vallása keresztény eretnekségnek számított, akár a legtöbb (keresztény) gnosztikus irányzat. A kölni Mani-kódex fényében ez a vélemény történetileg nézve valamelyest alapot is nyert. Szent Ágoston, mint az a *Vallomásokból* is világos, Afrikában fiatal korában, mintegy kilenc évre a manicheizmus követője lett. Itáliában, az újplatonikus tanításokkal való megismerkedés megingatta e meg-

⁴ Összehasonlításul: a kereszténységben a teljes értékű életszentség, az erények szentként, „hősi fokon” való gyakorlása nem csak a sajátos, külön fogadalmat tevő tagjainak (pl. papok, szerzetesek) lehetséges, vagy a zsidóságban és az iszlámban sem csak egyes szűk csoport kiváltsága. — A manicheus kiválasztottaknak (mind a férfiaknak, mind az egyszerű kiválasztottságon túl rangra nem emelkedő nőknek) szexuális önmegtartóztatásban, szegénységben kellett élniük és állandóan vándorolva hirdetniük Mani tanítását. Mivel nemcsak a húsevés volt tilalmas számukra, hanem a növényi táplálékok beszerzését is fájdalomkózással járó tevékenységnek s így bűnnek tekintették, éhen haltak volna, ha a „hallgatók” nem látják el őket étellel. Táplálkozásuk elsődleges célja így is a fény visszanyerése volt. A hallgatók részéről viszont az „alamizsnaként” följánlott étel beszerzése azonnali bűnbocsánatot nyert. A hallgatók ezentúl házasodhattak (monogámiában), gyermekük lehetett, világi tevékenységeket folytattak, bort ihattak és húst is ettek, ha nem ők vágták le.

győződésében, de véglegesen csak a Milánóban történt megtérése után szakított az eretnekséggel; ő lett aztán egyik legkérelhetlenebb, mindenesetre legnagyobb hatású ellenfele. (Ágoston sok összefüggő manicheus szöveget is idéz, és a múlt századi eredeti manicheus szövegek fölfedezése megerősítette alapvetően megbízható szövegeinek tanúságát, vö. L. Koenen, „Augustine and Manichaeism in Light of the Cologne Mani Codex”, In: *Illinois Classical Studies* 3 (1978) 154–195.)

Vitatott, hogy a középkori dualista eretnekmozgalmak (bogumilok, katarok) közvetlen történeti összefüggésben vannak-e a késő ókori dualistákkal, így első renden a manicheusokkal. A bűvópatak-szerű továbbélést végső soron nem lenne képtelenség föltételezni, de sem cáfolhatatlan történeti bizonyítékot, sem szövegszerű tanbeli összefüggéseket nem sikerült a tetszetős hipotézis mellett fölhozni. Az viszont valóban jellemzi a manicheizmus jelentőségét, hogy bár Nyugaton már a 6–7. századra gyakorlatilag eltűnt, a középkorban is a „manicheus” maradt „az” eretnek. Mivel Szent Gellért *Deliberatio* című latin műve is sok helyen foglalkozik a manicheus tanítással, többen megkísérelték ezt azzal magyarázni, hogy a délvidéki, bolgár bogumilizmus ellen harcolt volna. A bogumilizmus 11. századi magyarországi megjelenését a történeti kutatás mérvadó része sem tartja valószínűnek, és sorra derül ki Gellért hivatkozásairól, hogy azok elsősorban Szent Jeromostól származó idézetek – a patrisztikában ezek a kortárs manicheizmusra vonatkoztak, Gellért viszont általános értelemben, az eretnek (értsd pl. pogánykodó) szellemi magatartást illetően használja a régi szövegeket.

A franciában a „manicheus” a szélsőségesen pesszimistát jelenti (lásd Voltaire *Candide*-ja öreg tudós útítársát, Martint...), s napjainkra, úgy tűnik, Mani vallását is utolérte a kihalt vallások mai végzete, hogy másod-harmadkézből ismert anyagból a „New Age” típusú szinkretizmus támasztja föl. (Már magyarul is olvasható 2007 óta az L. N. L. Kiadó közreműködésével François Favre: *Mani, Christ d’Orient et Bouddha d’Occident* c., 2002-ben megjelent testes opusa: *Mani. Kelet Krisztusa, Nyugat Buddhája*. Alcíme szerint: *Az Ember fiziológiája a manicheus Gnózis fényében*. Továbbá ugyanott: *Mani: Gyöngy-himnuszok. Válogatás manicheus szövegekből*, Christa Maria Siegert: *Perlenlieder* c., 1985-ben publikált könyve alapján. Az ősmagyar történelem és a szent korona értelmezésében is – erősen vitatható – szerepet kapott a manicheizmus. Végső soron Mani is „párthus herceg” volt...!)

A manicheus kánonból (azaz Mani hat szír nyelvű és egyetlen középperzsa iratából) csak töredékek maradtak fenn. Korábban görög, latin, ill. szír és arab hitvitázó vagy enciklopédikus művekből volt ismeretes a manicheus tanítás, ill. ezek őriztek meg – bizonytalan hitelességű – részleteket a manicheus irodalomból. A 20. század elején fölfedezett kopt, iráni (középperzsa, párthus, szogd), kínai és ótörök manicheus szövegek nagy része is a nem-kanonikus, Mani utáni manicheus irodalomból maradt fenn, s bár részben (pl. a 4. századi kopt művek) hitelesen

közvetíthetik az eredeti manicheus tanítást, a késeiek (6–8. századi iráni és ötörök nyelvűek, ill. a még későbbi kínaiak) a manicheizmus jelentősen módosult változatainak dokumentumai.

A kölni kódex (CMC) jelentősége többek közt abban áll, hogy nagy valószínűséggel valóban Manitól származó idézeteket is tartalmaz (pl. 64–65. l: Edesszába írt levél, 66–68. l: Élő Evangélium), apokrif apokalipsziseket is fölhasznál, ugyanakkor jelentősen részletezi a Mani életének korai szakaszáról ismert képet, és tanítása forrásvidékének pontosabb meghatározásához is hozzásegít. Úgy tűnik, hogy a forráskritikai kutatás – a föltételezhető hagiográfiai szempontok ellenére – alapvetően hitelt adott a miniatűr kódexből nyerhető történeti adatoknak.

A kölni kódex megmaradt szövege Mani ifjúságát és térítő munkásságának kezdetét írja le. Mani gyermekkorában egy „keresztel(ked)ő” (vízbe merítő/merítkező, görögül *baptistés* – innen az újkori protestáns felekezet neve) közösségben él, őrzőangyalok és szent erők védelmezik, látomásai vannak, melyeket először nem ért. Valószínűleg a 12. életévében eléri a testi érettséget. Lelki társa, az „Ikerfivér” (*syzygos*) 25 éves korában nyilatkoztatja ki neki a tanítást. Az életrajz részletesen leírja, hogy milyen összetűzésekbe keveredett hittestvéreivel, ami szakításhoz vezetett. Ennek az első résznek jó részét különböző homília-típusú szövegek teszik ki. A második rész (114–192. l.) a manicheus hithirdetés néhány epizódját írja le (pl. Mani atyja megtérését), erősen legendás formában.

A mű címe magában a kódexben fejlécként több helyen olvasható: *Peri tés gennés tu sómatos autu* („Az ő testének eredetéről”), ami valószínűleg a vallásalapító földi személyére vonatkozik. Az a hit állhat a megfogalmazás mögött, hogy a „lelki” Mani csak időlegesen ölt földi, testi alakot. A szöveg szakaszokra tagolódik, a szakaszok egy-egy névvel vagy „a tanítók” (*hoi didaskaloi*) megnevezéssel kezdődnek, akik részben más forrásokból is ismertek, tehát az általuk közvetített hagyomány a 3. századra mehet vissza. A kutatás a szöveg összeállítását a 4. század első harmadára teszi; a keleti arameus (szír) nyelvű művet ezután fordíthatták le biblikus görög nyelvi jellemzőket (pl. semitizmusokat) mutató görög nyelvre.⁵

Egy Egyiptomban talált, de azóta jórészt elveszett kopt egyháztörténet párhuzama mutatja, hogy a ma műfaji szempontból egyedülálló hagiografikus jellegű manicheus egyháztörténet egy kiterjedtebb használatú, népszerű műfajt képviselhet, legalábbis a nyugati manicheizmusban.

A művet szövegkritikai, forráskritikai, vallástörténeti és történeti szempontból alaposan vizsgálták. Fontos adatokat látszik közölni pl. a dinasztiaalapító I. Ardasír halála és I. Sápúr trónra léptének datálásához (163. l.) A műfajtörténeti vizsgálódások eredménye szerint a történeti elbeszélés modellje alapvetően Jézus

⁵ A bibliai görög nyelv szóképzleti elemei, fordulatai olyan számosak, hogy csak a legszükségesebb esetekben jelölöm őket.

életéé. Különösen az épen maradt, terjedelmes rész, a prédikációk alkalmas terepet adnának szorosabb értelemben vett irodalomtudományi, narratológiai és retorikai kutatásokra is.

A legfontosabb információnak a kutatás nagy többsége azt tartja, hogy bizonyossá vált: Mani valóban (mint pl. egy 10. századi arab forrás jelezte) egy *zsidó-keresztény keresztelő* közösségben nőtt föl. Ha pedig ez így van, akkor Mani korai szellemi környezete nem egy erős perzsa hatás alatt álló, kifejezetten keresztényellenes, számos kutató föltételezése szerint Palesztinából kivándorolt, de valószínűleg Dél-Mezopotámiában keletkezett szekta (az Irakban, Iránban és szórványban ma is élő mandeusok), akiknek vallási gyakorlatára ugyan jellemző a folyóvíz használata keresztelésekre és rituális tisztulásra, hanem egy zsidó-keresztény közösség, s akkor a gnózis nem az ő hatásukra került Mani rendszerébe, hanem éppen az ő gnosztikus „fordulata” vezethetett a *keresztelőkkel* való szakításhoz.

A szövegben előforduló *Alchasaio*s név és a mellette álló *archégos* szó (‘alapító’, de ‘vezető’ is), valamint Elchasaio sról, a legendás 1–2. századi szektaalapító személyiségről és a követői által vallott tanításokról 3–4. századi keresztény szerzőknél fennmaradt bizonytalan és ellentmondó adatok (elsősorban: Hippolytus, *Refutationes*, IX, 13–17; Epiphanius, *Panarion*, 19, 30, 53; Eusebios, *Historia Ecclesiastica*, VI, 38, Órigenés alapján) a legtöbb kutatónak elégnak bizonyultak ahhoz, hogy ezt a közösséget az elkhaszaitákkal azonosítsák, sőt a bizonyítottnak vélt azonosítás alapján korábban nem ismert vonásokkal „gazdagítsák” Elchasaio s (bárki is volt) és a rá hivatkozó „követők” tanításait.

Jes P. Asmussen a következő, részben a *CMC*-ben is előforduló vonásokat emeli ki az „elkhaszaiták” tanításában, az adott pontokon a *CMC*-beli Mani hozzáállását is rögzítve : 1) a kegyességi élet ritualisztikus fölfogása „a Törvény (*nomos*) szerint”, 2) szombattartás, 3) megismételt keresztelkedések (a *CMC*-ben elutasítva), 4) az étel „megkeresztelése”, 5) a kenyér rituális előkészítése és sütése (a *CMC*-ben Mani helyteleníti), 6) az evangéliumok elfogadása (Maninál is), ugyanakkor Szent Pál elutasítása (Mani őt elfogadja), 7) vegetarianizmus (Epiphanius és an-Nadím említi, a *CMC* expressis verbis nem szól róla; Mani elfogadta), 8) az Igazi Apostol ciklikus megtestesülése (Mani elfogadta). (Hozzátehetjük: Mani az 1., 2. és 4. pontban fölsorolt gyakorlatot is elutasítja, a 8.-kal kapcsolatban l. alább.) Mani „keresztelőinek” fontos jellemzője lehetett továbbá az, amire A. Henrichs hívta föl a figyelmet („The Cologne Mani Codex reconsidered”, In: *Harvard Studies in Classical Philology* 83 (1979) 339–367, erről: 365), hogy a babilóniai keresztelő közösség nőtlen férfiakból állt.

Ann yi valóban megállapítható, hogy Mani a *CMC*-ben (94. l. skk.) úgy állítja be, hogy ő Alchasaio s-nak a követői által megrontott, eredeti tanítását állítja helyre. De azonos-e ő a latin-görög egyházatyák „Elchasaio sával”?

G. P. Luttikhuizen itt nem részletezhető forráskritikai elemzésekkel, eléggé meggyőzően árnyalja a fölfedezés lázában elhamarkodottan kialakított azonosítást. Lényegében egy hibás érvelésre hívja föl a figyelmet: a „keresztelőket” az Alchasaiois név azonossága miatt azonosítják az elkhaszaitákkal. Ezután egyfelől Mani „keresztelőire” vetítik a nyugati keresztény forrásokból az elkhaszaitákról közölt (elsősorban krisztológiai) ismereteket, jóllehet a perdöntő krisztológiai vonatkozásokról e szövegben szó sem esik, másfelől a „keresztelőkről” e szövegből nyerhető információkkal töltik ki az elkhaszaitákra vonatkozó szegényes képet.

Mit tudhatunk Elchasaioisról, illetve „követőiről”? Hippolytus információi egy bizonyos Alkibiadéstól származnak, aki 220 körül érkezett a szíriai Apameából Rómába. Alkibiadés szerint Elchasai (e név arameus nyelvi alak) valahol Párthiában kapott egy hatalmas méretű anglyaltól egy kinyilatkoztatást tartalmazó szent könyvet. (Órigenés szerint, vö. Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, VI, 38, azt mondták, hogy az égből hullott alá.) Úgy tűnik viszont, hogy nem a máskülönbben ismeretlen tartalmú szent könyv, hanem a szíriai keresztény saját tanítása volt a visszaeső bűnösök újrakeresztelése, amely megoldani látszott a gyónás szentségének kidolgozatlansága miatti súlyos hittani-gyakorlati kérdést.

Szintén nincs bizonyíték arra, hogy Elchasai tanítása lenne, hogy Krisztus már Jézus előtt többször megjelent emberi alakban. Epiphanius Elchasaioinak több Jordánon túli szektára gyakorolt állítólagos hatásáról ír. A kölni kódex kiadói és mesterük, Reinhold Merkelbach („Die Täufer, bei denen Mani aufwuchs”, in P. Bryder (ed.): *Manichaeism. Proceedings of the First International Conference on Manichaeism*. Lund 1988.105–133.) kritika nélkül elfogadják Epiphanius tudósítását vagy konstrukcióját. Eszerint a zsidózó (körülmetélkedést és szombatot tartó) ebioniták alapítója először azt vallotta, hogy Jézus Józseftől származik. Adopcionista tanítását módosítva, követői később – Epiphanius magánvéleménye szerint – Elchasai hatására azt vallják, hogy Krisztus Ádámban, majd a prófétákban már többször is megtestesült. Luttikhuizen és más kutatók szerint azonban itt az ebionitákra vonatkozó régibb és újabb értesülések kombinációjáról van szó, s hogy Krisztus többszöri inkarnációjának tanítása a pseudo-Clementinákkal hozható rokonságba, tovább Epiphanius terjesztette ki e konstrukciót a többi Jordánon túli szektára is, köztük „elkhaszaitákra” (sic) is. Luttikhuizen tétele szerint e sajátos krisztológia, ilyen irányú bizonyíték híján, nem Elchasai könyvéből származik, hanem a zsidó-kereszténység szír típusából (úgy, ahogyan az a pseudo-Clementinákban megragadható). Ha tehát – ami lehetséges, de a *CMC* nem szól róla kifejezetten egyetlen szót sem – Mani a babilóniai „keresztelőktől” vette át a „Fény Apostola” ciklikus újra-megtestesülésének tanát, az nem Elchasai könyve révén történt, hanem mert azok az Alkibiadés és a pseudo-Clementinák (és az Epiphanius által leírt kései ebioniták) által képviselt szír kereszténységhez tartozhattak. (A *CMC* nem a keresztelők közegeiben, hanem az egyik informátor, „Baraies, a mester” idézetekkel

alátámasztott beszédében sorolja föl, majdnem pontos „üdvörténeti” sorrendben Mani Jézus Krisztust megelőző elődeit úgy, hogy idézeteket sző beszédébe Ádám, Séthél, Enós, Sém, Henóch (a CMC-ben így állnak a nevek) apokalipsziseiből, és voltaképpen Jézusra utalva Pál apostolnak a Korinthusbeliekhez írott második leveléből, végül Mani Edesszaiakhoz írt leveléből és Élő Evangéliumából. Nyilván a nyugati, mégpedig itt az egyiptomi, görög nyelvű keresztény közegre tekintettel sem hivatkozik a szöveg Buddhára és Zarathustrára, akiket Jézus mellett közvetlen elődeinek tekintett – ha egyáltalán a szír eredeti szöveg írójának rendelkezésére állhattak zoroasztrianus vagy buddhista szent szövegek...)

Luttikhuisen továbbá fölhívja a figyelmet arra is, az Alkibiadés által képviselt „elkhaszaiták” gyakorlatában megvolt a súlyos bűnök (elsősorban nemi kihágások) miatti újrakeresztelés (második kereszttség) gyakorlata és a betegségek gyógyítása folyó- vagy forrásvízben (ezt a víz-rítust teljes ruházatban végezték), de ezeknek semmi köze a Mani keresztelői által végzett mindennapos rituális fürdőhöz (83. skk.), vagy az étel (zöldségek) „megkereszteléséhez” (80. skk.). Vízrel végrehajtott tisztulási rítusok az antikvitásban széltében-hosszában elterjedtek voltak. Epiphanius közlése szerint (de ezt nem Elchasaira vezeti vissza, hanem nyilván Ebionra) az ebioniták naponta (akár többször is) teljes ruházatban megmosták magukat tenger- vagy más vízben, valahányszor asszonnyal háltak vagy pogánnyal találkoztak.

Elchasai/Elxai/Elchasaios/Alchasaios/al-Hasih legendás alakjáról nem állítható össze egy tanításokkal pontosan megragadható figura, az is lehet, hogy a beszélő név (‘titkos/elrejtett erő v. Isten’) több vallási személyiségre-alakra vonatkozik. Ismételjük: az *archégos tu nomu* a babiloni keresztelők alapítója vagy vezetője is lehetett.

Luttikhuisen meggondolandó végkövetkeztetése tehát („The Baptists of Mani’s Youth...”, 2006, 184): „lehetséges ..., hogy Mani ifjúságának keresztelkedői valamilyen kapcsolatban álltak a szíriai, Jordánon túli zsidó-kereszténységgel, valamint hogy Mani valamilyen e zsidó-keresztényektől vette át a Fény Apostola ismételt megjelenésének eszméjét. Ez azonban még nem teszi őket elkhaszaitákká.”

W. Sundermann mindenesetre Asmussennél valamelyest óvatosabban fogalmaz, és legalább azzal az eshetőséggel számol, hogy nem tisztán Elchasaiost követték, mert eredeti tanítása módosulhatott az idők folyamán. (Erre utalna Mani hivatkozása „Alchasaios” eredeti tanítására.) S végső soron a konkrét azonosításnál fontosabbnak tartja a zsidó-keresztény szellemi környezet bizonyos voltát.

Az alábbiakban a mű első részéből, a Maninak a „keresztelők” közt töltött éveiről szóló beszámolókból közlök válogatást, a viszonylag összefüggő szövegekből. A szöveg olvashatósága érdekében lemondok a rövidebb kiegészítések jelöléséről, a hiányzó, illetve túlzott töredékesség vagy tematikus okok miatt kimaradt szövegek

sormennyiségének pontos föltüntetésétől (legföljebb az általam kihagyottak közül a hosszabb, összefüggő részeket foglalom össze), s a legtöbb esetben elfogadom a kiadók szövegmegállapítását és értelmezéseit. Egyes fontosabb terminusokat zárójelben közlök, latin betűs átírásban. A szöveg szituálását segítő fordítói megjegyzéseket, tartalom-összefoglalásokat zárójelben, dőlt betűvel jelzem. Zárójelben található az eredeti szöveg lapszámai is. Igyekeztem megőrizni a szöveg naiv elbeszélő stílusát is, és a sémi nyelvi háttérből (akár bibliai közvetítéssel is) eredő kapcsolatos mellérendelő mondat szerkezeteket („és”) is nagyrészt megtartom.

Egy terminológiai megjegyzés: a címben ugyan, némiképp a figyelemfelkeltés szándékával, a „baptisták” szót használtam, de részben azért, hogy e ponton is kifejthessem: a görög *baptizó*, *baptistés* és hasonló szavak – ’keresztel’, ’keresztel(ke)dő’ – visszaadására a magyar keresztény nyelv hagyományos szavait tartom a legmegfelelőbbeknek, nem pedig egyes neoprotestáns felekezetek ’bemerít’, ’bemerít(ke)dő’ és hasonló szavait. Egyfelől, ami a keresztény iniciációs rítus lényegét, nem az (egyébként jelképileg tartalmaz, „szép” és ortodox-katolikus szempontból ma sem tilalmas) külső formáját illeti: Szent Pál teológiája szerint a keresztelkedés a Krisztus halálába való keresztelkedés (R 6,3), márpedig a „kereszt” szó etimológiailag azonos a „Krisztus” szóval. Másfelől, egyébként sem találnánk egy szót a mezopotámiai szekták vallási gyakorlatában oly sokféle jelentésű görög szócsaládra: hiszen az a keresztény iniciációt, Keresztelő Szent János bűnbánati keresztseget (ismételve) és a rituális fürdőt ugyanúgy jelenti. A „bemerít(ke)dő” vagy (a 10. századi Ibn an-Nadím által használt arab terminust követve) a „mosakodó” szavakat ugyanúgy magyarázni kellene, mint most a legalább részben ezekre a vallási közösségekre is érvényes „keresztel” szót.

A terminusértékű szavak esetében következetességre törekedtem, így az első előfordulás után csak erősen indokolt esetben ismétlem meg a zárójelben a görög eredetit (olyan alakban, ahogyan az a szövegben szerepel). Ahol erőltetett volna a görög terminusok más-más magyar szóval való visszaadása, s így több szót fordítok azonosan (pl. test, lélek, titok), ott egyértelműsége törekedtem a görög szavak megadásával.

*

A manicheizmusról szóló, beláthatatlanra dagadt szakirodalom ismertetéséről le kell mondanunk (jellemző, hogy pl. a manicheizmus kutatása IV., 1997-ben, Berlinben tartott nemzetközi kongresszusának anyagát 2000-ben 666 oldalas kötetben adták ki!) H. J. Polotsky *Manichäismus*-szócikke (Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie*, Supplementband VI., 240–271.) részleges elavultsága ellenére is jól használható, okos összefoglalása a manicheus tanításnak. Az utóbbi évtizedekben folyó ülemlett anyag itt-ott módosítja Henri-Charles Puech jó stílusú könyvét, de hasonló

összképet még nem alkottak a közelmúltban: *Le manichéisme. Son fondateur – sa doctrine*, Paris 1949. — Az alapvető szövegek angol fordítású gyűjteménye: Jes P. Asmussen, *Manichaean Literature: Representative Texts Chiefly from Middle Persian and Parthian Writings*, New York 1975. Nyelvileg és korban szélesebb merítés: Alfred Adam, *Texte zum Manichäismus*, Berlin 1954¹, 1969².

A kölni kódex leírása, kutatástörténete, tartalmának és tudományos jelentőségének bemutatása röviden (1988-ig alapos bibliográfiával) a manicheizmus egyik legkiválóbb, berlini iranista kutatójától: Werner Sundermann: „Cologne Mani Codex”, in: *Encyclopedia Iranica*. Interneten: <http://www.iranica.com/newsite/articles/v6f1/v6f1a013.html>.

A kódexről hírt adó jelentős publikáció: A. Henrichs — L. Koenen, „Ein griechischer Mani-Codex (P. Colon. inv. nr. 4780. ; vgl. Tafeln IV-VI)”, In: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 5 (1970) 97–216. A kódex első kiadása (A. Henrichs — L. Koenen) a *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*-ban jelent meg.⁶ Számos szövegkritikai hozzászólást hasznosító javított kiadása: L. Koenen — C. Römer: *Der Kölner Mani-Kodex. Abbildungen und diplomatischer Text*. Bonn 1985. Ludwig Koenen — Cornelia Römer: *Der Kölner Mani-Kodex. Über das Werden seines Leibes. Kritische Edition aufgrund der von A. Henrichs und L. Koenen besorgten Erstedition, herausgegeben und übersetzt von – und –. Abhandlungen der Rheinisch-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Opladen 1988. (Papyrologica Coloniensia 14)*

A zsidó-kereszténységről I. Jean Daniélou S. J. összefoglaló művét (melynek, természetesen, jó néhány pontját felülírták az újabb kutatások): *Théologie du judéo-christianisme*. Tournai 1958, Tournai–Paris 1991². A különböző „keresztelő” szektákról: Kurt Rudolph: *Antike Baptisten. Zu den Überlieferungen über frühjüdische und -christliche Taufsekten*. SSAW Leipzig, Philosophisch-historische Klasse. Band 121. Heft 4. Berlin 1981.

Az Elchasaiosról és az elkhaszaitákról szóló (különösen a CMC után megszerződött) szakirodalomból kiemelkedik a groningeri patrisztikus filológus, G. P. Luttikhuisen könyve: *The Revelation of Elchasaï*. Tübingen 1985. (Texte und Studien zum antiken Judentum 8.) A szerző már itt is (negatív eredménnyel) foglalkozik Mani korai közösségének az elkhaszaitákkal való azonosításával, melyet mind Sundermann (l. fönt) – kisebb megszorítással –, mind a manicheizmus kiváló dán kutatója, Jes P. Asmussen képvisel: „Alchasaï”, in: *Encyclopedia Iranica*. Interneten: <http://www.iranica.com/newsite/articles/unicode/v1f8/v1f8a026.html>.

⁶ ZPE, 19 (1975) 1–85; 32 (1978) 87–199; 44 (1981) 201–318; 48 (1982) 1–59.

— Rövid összefoglalás szintén a holland tudóstól: in A. Marjanen – P. Luomanen (ed.): *A Companion to second-century Christian „heretics”*. Leiden, Brill 2005. 335–364. (Supplements to Vigiliae Christianae 76.) — A közelmúltban visszatért a CMC problematikájára és élesebben fogalmazta meg szkepszisét: „The Baptists of Mani’s Youth and the Elchasaites”, appendix in Uő: *Gnostic Revisions of Genesis Stories and Early Jesus Traditions*. Leiden 2006. 170–184. (Nag Hammadi and Manichaean Studies 58) (Az Elchasaios-kérdésről kibontakozott vita számos szakirodalmi tételével.)

Korábban megjelentek fordításomban és jegyzeteimmel az *Apokriflevelek* (vál. és szerk. Adamik Tamás, Telosz Kiadó, Budapest 1999) c. kötetben részletek a Maninak tulajdonított, latin *Epistula fundamenti*-ből (141–143.) és *Markelloshoz* írt (görög nyelvű) leveléből (144). A jegyzeteket (188–192) részben itt is felhasználtam.

A jegyzetekhez elsősorban az első kiadás igen részletes apparátusát használtam föl (külön megjegyzések nélkül).

A KÖLNI MANI-KÓDEX

Részletek

(Egy angyal szavai:) (2.) ... „Megmutattam neked, ami mások előtt rejtve van. Te azonban teljes nagyszerűségében és szemtől-szembe láthatod azt a titkot (*mystérion*)”. (Mani:) (3.) ... Az angyalok (*angelón*) ereje védett, és a védelmemmel megbízott szent hatalmasságoké (*dynameón és hosiotétos*). S ők neveltek föl engem látomások (*optasión*) és csodajelek (*sémeión*) által, amelyeket megmutattak, kicsik és igen rövidek voltak, amiképpen el tudtam hordozni őket. ... (4.) Igen sok⁷ a látomás és igen nagyok a víziók (*theamata*), melyeket ifjúságomnak amaz egész idején át mutatott nekem. Én pedig hallgattam ... (5.) ... bölcseséggel és talpraesettséggel⁸ jártam-keltem közöttük,⁹ és megtartottam a nyugalmat¹⁰ (*anapausin*), és nem vétkeztem (*adikón*), és semmit sem sértettem¹¹ meg (*anión*), és nem követtem a keresztelők törvényét (*tó nomó tón baptistón*), és nem beszéltem őhözájuk hasonlóan.

Salmaios, az aszkéta¹²

(Egy keresztelő szavai:) (6.) ... „Zöltséget sem szedsz a kertből, és fát sem szedsz magadnak.” Az a keresztelő (*baptistés*) kényszerített engem, mondván: „Kelj föl, és jöjj velem arra a helyre, ahol fa van, fogd és vigyed!” Mikor pedig elérkeztünk egy pálmafához, ő fölment ... (A pálma így szólt Manihoz:) (7.) „Ha a szenvedést távol tartod tőlünk, nem halsz meg a gyilkossal együtt.” Akkor ama keresztelő előttem megrettenve, nagy sebbel-lobbal leszállt a fáról, s a lábaim elé borult, mondván: „Nem tudtam, hogy a kimondhatatlan titok (*aporréton mystérion*) teveled van.” ... (Mani felelt a keresztelőnek:) (8.) „Mikor a pálma ezt mondta neked, hogy-hogy ennyire megijedtél és a színed is elváltozott? Mennyivel inkább megrendül majd az, akivel minden növény beszél?” A keresztelő magán kívül volt, annyira csodálkozott rajtam. Így szólt hozzám: „Őrizd ezt a titkot, senkinek ne mondd el, nehogy még valaki irigységében elveszejtsen téged!”¹³ ...

⁷ Nyilvánvaló az ellentét az előző mondattal. Ennek oka a köztük levő töredékes mondatban is lehetett, de a sor kijebbi kezdése a kódexben új egységet jelez, amelynek nem szükséges pontosan megfelelnie egy korábbiak.

⁸ L. később a formulaszerű megfogalmazást (73.).

⁹ Ti. a keresztelők között.

¹⁰ A „kezek nyugalma”, vagyis a kétkezi munkától való tartózkodás (*anapausis tón cheirón*) a keresztelőknél a szombatra korlátozódott, Mani azonban szemmel láthatólag már kiterjesztett értelemben tartotta magára érvényesnek.

¹¹ Ez a zöltségek és gyümölcsök vágására és hasonlókra is vonatkozik.

¹² Salmaios Mani egyik közvetlen tanítványa volt.

¹³ A fölgerjedt keresztelődök a szakításra vonatkozó későbbi elbeszélés szerint (99–100.) valóban az életére törtek.

(*Mani elbeszélése:*) (9.) ... mondta nekem az ő törvényük (*nomu*) egyik főembere (*archégón*), látva, hogy nem szedek zöldséget a kertből, hanem kegyes adomány¹⁴ (*eusebeias*) gyanánt kérem. Azt mondta nekem: „Te miért nem szedsz a kertben zöldséget, hanem kegyes adományként kéred tőlem?” ...

(10.) ... (*Egy keresztelő zöldséget szedett a kertben, és az*) gyötrődött, jajveszékelt, egészen emberi módra és mint a kisgyermek. ¹⁵ Jaj, jaj! Vér buggyant ki arról a helyről, ahol a kézben levő sarló érte. Emberi hangon sírtak a sarlócsapásoktól. A keresztelő pedig igen megindult azon, amit látott, és elébem járulva leborult. ...

N. N.¹⁶

(*Mani mondja:*) (11.) ... a testem (*sómatos*) négyéves koromig.¹⁷ Akkor beléptem a keresztelők tanításába¹⁸ (*dogma*), ahol – testem (*sómatos*) fiatal korában – föl is nőttem; a fényangyalok (*phóteinón angelón*) és a legerősebb hatalmasságok ereje őrzött, akiknek a Ragyogás Jézusa¹⁹ (*Iésu tés heilés*) parancsolt megőrzésem

¹⁴ Ez az *alamizna* manicheus görög szakszava. Az *electus*-okat az *auditor*-ok látták el élelemmel, hiszen saját kezükkel nem dolgozhattak a létfenntartásukért sem. L. a következő jegyzetet is.

¹⁵ Ágoston több helyen, nagyon érzékletesen írja le, hogy a manicheusok a növényeknek fájdalomérzést tulajdonítanak: „... elhittem: a füge sír, mikor leszakítják és tejkönyveket sír anyja, a fügefá! Ha pedig egy «szent» (*sanctus*) megeszi ezt a fűgét – melyet persze nem a saját, hanem a más bűnéből téptek le –, s a füge elvegyül beleiben, angyalokat lehel tőle, sőt éppenséggel Isten-részecskéket (*particulas Dei*), miközben sírva és sóhajtozva imádkozik. A fönséges és igaz Isten e részecskéi lekötözve lakoztak e gyümölcsben, míg nem a kiválasztott «szent» (*electi sancti*) gyomra és foga fel nem oldá őket. Én nyomorult, azt hittem, hogy a föld gyümölcssein inkább meg kell könyörölni, mint az embereken, akik miatt a gyümölcs e világra jó. Ha ellenben olyan éhező kért volna enni, aki nem volt manichéus, halálbüntetésre tartottam volna érdemesnek azt, aki csak harapásnyit is adott volna néki a gyümölcsből.” (*Confessiones* III, 10, 18, ford. Balogh József 1943)

¹⁶ A sérült kódexben nem minden „adatközlő” neve található meg.

¹⁷ Mani apja, egyben későbbi első tanítványa, Patig (CMC 100skk.: Pattikios) a médiaai Hamadán (az ókori Ekbatana) városából telepedett át a párthus, majd a szászánida birodalom Tigris-parti fővárosába, a babilóniai Ktésiphónba. Fia születése előtt nem sokkal azonban egy „bálványtemplomban” egy hang arra figyelmeztette, hogy a jövőben tartózkodjék a húsevéstől, a borfogyasztástól és a nemi élettől – s ennek megfelelően csatlakozott a dél-babilóniai, sivatagi keresztelő szektához (l. Polotsky 243–244.). Mani anyanyelve mindenesetre az edessai szírhez közelálló keleti arameus volt.

¹⁸ Ez alatt nyilvánvalóan az egyhitűek közösségét kell érteni.

¹⁹ Nem a történeti Jézus Krisztus, akit elődjének tekintett Mani (illetve magát Jézus Krisztus apostolának), hanem az az isteni emanáció, aki (a megváltás műve harmadik „nemzedékének” tagjaként) az ördögi hatalmak által teremtett Ádámot fölkelti halálos álmából és felvilágosítja (részleges) isteni eredetéről. Az első emberpárt ugyanis azért nemzette és szülte egy démonpár, miután a többi démon gyermekét fölfalta, hogy majd Ádám és Éva a szaporodás által összegyűjthetetlenül szétaprózza a fényrészecskéket. Az ember tehát démoni anyag és

felől. ... (12.) A vizek forrásából egy emberi alak tűnt elő,²⁰ kezével nyugalomra²¹ (*anapausin*) intett, hogy ne vétkezzem és ne okozzak neki fájdalmat.²² Ilyen módon védelmezett a legszentebb angyalok és a szentség hatalmaságainak karja negyedik éveamtől addig, amíg testem (*sómatos*) érettségére eljutottam.²³

N. N.

(13.) Egy másik alkalommal mintegy fivér-hang²⁴ (*syzygos phóné*) szólt a levegőből hozzám, mondván: „Erősítsd meg erődet (*dynamin*), és légy szilárd lelkedben, és fogadd mindazt, ami kinyilatkoztatatik neked (*apokalyptomena*). És megint ugyanazt mondta: „Erősítsd meg erődet és légy állhatatos a lelkedben és vállald, ami rád jön.” ...

isteni lélek. A Ragyogás Jézusa Ádámot erre figyelmezteti. Mint arra egy 20. század elején Tun-huangban fölfedezett kínai manicheus himnusztekercs elemzése rámutatott, s amit a CMC végleg megerősített, a manicheizmus zsidó és keresztény „elemei” nem későbbi engedmények a nyugati térítés miatt, hanem kezdettől fogva a vallásrendszer nélkülözhetetlen alkotórészei (vö. E. Waldschmidt – W. Lenz, *Die Stellung Jesu im Manichäismus*. Berlin 1926, APAW.). Igaz ez többek közt Jézus alakjára is. A Jézus-alakok egymáshoz való viszonya és más alakokkal való egybemosódása bonyolult kérdését (a Jézus Krisztusra vonatkozó doketista tanítását s különösen a nyugati manicheizmus *Jesus patibilis* tanát) itt nem részletezem. (Vö. Polotsky 256–259.)

²⁰ Hasonló jelenés figyelmezteti később (94–95.) Alchasiost a víz mosakodással való beszennyezésére.

²¹ L. 9. jegyzet.

²² A vízben isteni fényrészcscék vannak megkötve, ezért az egyik legnagyobb bűn, ha a manicheus „laikusok” („a hallgatók”) a tisztálkodással beszennyezik.

²³ Valószínűleg a kamaszkor elérésére, a 12. életévre utal.

²⁴ Mani égi „ikertestvérének” (l. Henrichs–Koenen 1970, 161skk.) hangja. A *syzygos* vagy melléknév (alanyesetben), vagy (így a kiadók értelmezése) a *syzyx* főnév birtokos esete (a névelőhiány semitizmus lehet). A kopt forrásokban a görög eredetű *paraklétos* ’vigasztaló, szószóló’ felel meg neki. (A manicheusok benne látták a János evangéliuma följegyzése szerint megígért Vigasztalót, vö. J 14,16 stb.)

Baraiés,²⁵ a tanító (*didaskalos*)

(*Mani több hasonlatban, mint pl. a király számára nevelt csikó hasonlatában fejtí ki testi növekedése jelentőségét.*)²⁶ (17.) ... Az időben tehát, amikor testem (*sóma*) elérte a teljes tökéletességet,²⁷ személyemnek (*prosópu*) amaz igen szép kinézetű²⁸ és igen nagy tükörképe²⁹ (*katoptron*) hirtelen alászállván megjelent (*óphthé*) nekem. ... (18.) Amikor 24³⁰ éves lettem, abban az évben, amikor Ardasír,³¹ Perzsia királya elfoglalta Hatra városát, és amikor Sápúr³² király, az ő fia fölvette a nagykirályi koronát, pharmuthi hónapban, a hold 8. napján,³³ a boldogságos Úr (*makariótatos Kyrrios*) megkönyörült rajtam, elhívott (*ekalesen*) engem az ő kegyelmébe (*charin*), és elküldte nekem az Ikerfivért (*syzygon*) ... (19.) aki emlékszik rájuk és föl is fedi mind a mi Atyánktól és a távoli, első, jó jobbkéztől³⁴ való igen jó tanácsokat.

S továbbá ezt mondta.³⁵ Amikor tetszett Atyámnak, és irgalmat s részvétet tanúsított irántam, hogy kiváltson (*lytrósasthai*) engem a szektások (*dogmatistón*) tévelygéséből, azt a kegyelmet (*pheidó*) gyakorolván irántam, hogy igen sok jelenést küldött és az Ikerfivért ... (20.) (*Az Atya megadta*) a megváltást (*apolytrósin*) a tűrőknek és a legigazibb tanácsokat és gondolatokat és a mi Atyánk kézrátételét

²⁵ A CMC szerint a manicheusok legjelentősebb apologétája. Működése a 4. század elejére tehető. A tanító az egyházfő (Mani és utódai, görögül *archégos*) után a legmagasabb méltóság; Jézus tanítványi körének analógiájára tizenketten voltak. Őket követte a 24 püspök, majd a 360 vén („presbiter”). Alattuk voltak a hierarchiába nem tartozó „kiválasztottak” (*eklektói*, latinul *electi*) és a „hallgatók” (*katéchumanoi*, lat. *auditores*). A vének kivételével valamennyit felsorolja Mani a kódex 35. oldalán. (Mivel „ő beszél”, érthető módon az egyházfő sincs említve.)

²⁶ A szöveg valószínű kiegészítése szerint a Fény-Nusnak (*nus* 'ész, értelem, szellem') vagyis minden apostolok atyjának első emanációja, a Fény Apostola ölt alakot Maniban, a *Nus* szentélyében.

²⁷ A körülírás valószínűleg a betöltött 24. életévre vonatkozik.

²⁸ A mennyei jelenések ifjú szépsége a keresztény apokaliptika közhelye. (A későbbi Krisztus-ábrázolások miatt különösen fontos e tekintetben a Péter-apokalipszis 14. fejezete.)

²⁹ Nyilvánvalóan az Ikerfivérről van szó.

³⁰ A számmegjelölés a kódexben töredékes („huszon”), tehát kiadói kiegészítésről van szó.

³¹ A görög szövegben *Dariardaxar* áll. A szokatlan név *Dari-* eleme valószínűleg arra utal, hogy a szászánidák az óperzsa I. (Nagy) Dareios utódainak tekintették magukat.

³² Pontosabban középperzsa ejtéssel: Sábuh, a görög szövegben *Sapórés*.

³³ Vagyis: pharmuthi hónap 8-án a holdnaptár szerint. Átszámítva: 240. április 17/18-án. Abban az évben április 9-én 23 óra 27 perckor volt újhold, niszán hónap 1. napja tehát másnap este kezdődött. A fordító az egyiptomi (kopt) kalendáriumban megfelelő *pharmuthi* hónapnevet adta meg.

³⁴ A manicheusok „a jobbkez fiai”; a kifejezés a manicheus gyakorlatban ismert kézrátétel mitologikus megalapozására vonatkozik.

³⁵ Manira vonatkozik.

(*cheirothesian*).³⁶ Amikor tehát megérkezett, eloldozott engem és elválasztott és elvont attól a törvénytől (*nomu*), amelyben fölöttem. Ilyen módon hívott el engem (*ekalesen*) és kiválasztott (*epelexato*) és kivonszolt és eltávolított közülük. ...

(21.) ... (Az *Ikerestvér tanítást adott, hogy*) ki vagyok én, és mi az én testem, s mi módon jöttem volt (*elélytha*), és hogyan történt e világba való érkezésem (*aphixis*), és milyen lettem azok között, akik fölényességükben a leginkább jeleskednek, és hogyan nemződtem ebbe a testies testbe (*sarkódes ... sóma*),³⁷ vagy milyen nő által világra hozva születtem ebbe a testbe (*sarka*), ... (22.) ..., és ki az én Atyám a magasban (*hypsei*), vagy mi módon váltam el (*diastas*) s küldtettem (*apestalén*) az ő gondolata szerint, és milyen parancsot és tanácsot ajándékozott nekem, mielőtt magamra öltöttem ezt az instrumentumot³⁸ (*organon*), és mielőtt tévelyegni kezdtem ebben a gyalázatos testben (*sarki*), és mielőtt ennek részegségébe (*methén*) merültem, ... és ki az én éber Ikerfivérem ... (Ő megtanította nekem) (23.) az én Atyám kimondhatatlan titkait (*aporréta*) és gondolatait és legfelső voltát, és rólam, ki vagyok én, és kicsoda az én elválaszthatatlan Ikerfivérem, aztán még a lelkemről (*psychés*) is, micsoda minden világok lelke (*pantón tón kosmón psyché*),³⁹ és hogy ez is micsoda, és hogyan lett. Ezenfelül pedig megmutatta nekem a határtalan magasságokat és a kikutathatatlan mélységeket.⁴⁰ ... (24.)

...

Jámboran fogadtam őt,
s mint saját birtokot vettem birtokomba.
Hittem benne,
hogy ő az enyém lett és az enyém,
s jó és hasznos tanácsadó.
Megismertem őt és megértettem,
hogy én ő vagyok,
akitől elválasztattam.

³⁶ Azaz: az Atyától jövő „kézrátételt”.

³⁷ A hagyományos magyar biblikus nyelvvél megegyezően, tudatosan mind a *sóma*, mind a *sarx* szavakat (és származékaikat) a „test” szóval adom vissza (és a *sarx* visszaadására nem használom az itt-ott felbukkanó „hús”, vagy a még abszurdabb „hústest” szavakat). Az előbbi általában a test fizikai valóságára, a testi életre, míg a másik teológiai antropológiai szempontból egyértelműbben minősített fogalomként a testiességre vonatkozik. (A *sarx* származékaira néha hasznos és elfogadható a „testies” szó is.)

³⁸ Itt a testről mint a lélek „eszközéről” van szó. A görög *organon* ide vágó jelentései: ’eszköz, szerszám; testrész, szerv’.

³⁹ A két mondat egymás mellett a világlélek és az egyéni lélek lényegi azonosságáról beszél.

⁴⁰ E mondat megfogalmazása bibliai (E 3,18 és 8).

Bizonyágot tettem,
 hogy én ő maga vagyok,
 hozzá mindenben hasonló. ... (25.) ...

Aztán pedig így szólt.⁴¹ Igen nagy ravaszsággal és körültekintéssel jártam-keltem⁴² abban a törvényben (*nomó*), őrizvén ezt a reményt⁴³ szívem gondolataiban (*phronéseis*), úgyhogy senki nem észlelte, mi az, ami velem van. Senkinek nem nyilatkoztattam ki (*apekalypsa*) őt abban a hosszú időszakban. ... (26.) Semmit nem nyilatkoztattam ki abból, ami volt, sem, ami lesz, sem azt, amit megtudtam, vagy hogy mi az, amit elnyertem.

A tanítók mondják

Mikor tehát az a mindenestől jó hírű és boldogságos ezeket a kimondhatatlan nagy titkokat (*aporréta*) megmutatta, belekezdett, ezt mondta nekem: „Ezt a titkot (*mystérion*), melyet kinyilatkoztattam neked, mutasd meg mindeneknek.” (A 26. oldal vége és a 27–28. összes sora hiányzik, a 29. is erősen hiányos.) ... (30.) ... közöttük⁴⁴ voltam, akik testileg (*sarka*) voltak velem közösségben, de ilyen módon is lassanként elhatárolódtam (*diórisa*) attól a törvénytől, amelyben föl-nőttem. ... (*Sokan voltak*) (31.) számban, én pedig egyedül. Azok gazdagok, én szegény. Egyedül mindenekkel szemben hogyan tudom majd kinyilatkoztatni a titkot (*mystérion*) ama sokaság között, mely tévelyeg? ... (32.) ...

Ilyesmiket gondolván és szívemben fontolgatván, megjelent előttem a dicsőséges Ikertestvér, ezt mondván nekem: „Miért mondtad, hogy ezt a titkot nem nyilatkoztathatod ki a királyoknak? Ahogyan mint jó tanácsadó máskor is tanácsot adtam, most is akarod tanácsadója vagyok.⁴⁵ (33.) ... és éppen erre születél. Tehát te mindazt, amit neked adtam, hirdesd, én pedig segítőd és őriződ leszek mindenkor.”

A más forrásból ismeretlen Timotheosra hivatkozó szakaszban (33–35.) Mani a Napról és a Holdról, vagyis a fényrészekkéket tároló és szállító hajókról és újabb isteni emanációkról szóló kinyilatkoztatást idézi föl, továbbá egyháza szervezetét, a kiválasztottak liturgikus lakomáját és a „hallgatók” alamizsnáiról beszél. Egy következő informátor (35–44.) újabb részleteket közöl a kinyilatkoztatás körülményeiről: Mani kérése az Ikerfivérhez; az Ikerfivér ígérete; példázat a szőlőhegyről; Mani eltávolodik a keresztelők tanításától. Majd Baraiés terjedelmes, 25 oldalra

⁴¹ Ti. Mani.

⁴² A kinyilatkoztatás és a nyilvános hithirdetés közti időszakra vonatkozik.

⁴³ Vagyis a kinyilatkoztatott manicheus vallást.

⁴⁴ A keresztelőkre vonatkozik.

⁴⁵ E két mondat igen erősen töredékes. A kiadók kiegészítései azonban valószínűek.

kiterjedő hitvédő prédikációja következik. A tanító az ellen a vád ellen védekezik, hogy Mani tanítványai túlhangsúlyozzák elragadtatásait (gör. *harpagé*). Baraiés ótestamentumi apokrifokból (Ádám, Séth, Enós, Sém, Henóch), Pál apostolnak a Galatákhöz írt leveléből (1,1; 11–12) és a 2. Korinthusi levélből (12,1–5), valamint Mani Edesszaiakhoz írott leveléből és Élő Evangéliumából idéz, bizonyítva, hogy Mani elődei is elragadtatásokban kapták a kinyilatkoztatást. A következő szakaszban Manit már új életszakaszában, a keresztelőkkel való nyílt összeütközések kezdetén látjuk.

Baraiés, a tanító

(72.) ... Mi tehát, testvérek (*adelphoi*), a mi Atyánk lelkének (*pneumatos*) gyermekei, akik ezeket hallottuk és megfogadtuk, ezeken örvendezve, lelki módra (*pneumatoidós*) úgy értsük az ő eljövételét (*parusian*), ahogyan elküldetett az ő Atyja parancsára, és amilyen módon testileg (*sóma*) nemződött, és ahogyan eljött hozzá (73.) tiszteletreméltó Ikerfivére, és elválasztotta őt a törvénytől, amelyben teste fölnevelkedett. Mert huszonötödik évében nagyszerűen megnyilatkozott (*apekalyphthé*) előtte. Mikor ugyanis még a keresztelőknek ama szektájában (*dogmati*) volt, hasonlatos volt egy bárányhoz, mely idegen nyájban lakozik, vagy amiképpen egy madár, mely más, nem ugyanolyan hangú madarak közt időzik. Mert azon idő alatt mindig bölcsességgel és talpraesettséggel⁴⁶ forgolódott közöttük, úgy, hogy senki közülük nem ismerte föl, hogy kicsoda, vagy (74.) mit fogadott be és mi nyilatkoztatott ki neki, hanem így, testi (*sómatos*) értéke szerint kezelték.

Abiésus, a tanító és Innaios, Zabéd testvére⁴⁷

Így szólt az Úr.⁴⁸ Mikor közöttük lakoztam, egy napon kézen ragadott engem Sitaios, nagytanácsuk (*synedriu*) presbitere (*presbyteros*), Gara fia, mivel nagyon kedvelt engem és úgy szeretett, mint a fiát. Tehát kézen ragadott – senki más nem volt velünk –, és valamivel távolabb egy igen nagy kincset⁴⁹ ásott elő, amelyet titokban őrzött, és megmutatta (75.) nekem. Így szólt hozzám: „Ez a kincs az enyém, az én birtokom. Mostantól fogva viszont a tiéd lesz, mert senki más nem kedvelek annyira, mint téged – hát neked adom.” Miután így szólt hozzám, ezt mondtam magamban: „Már előbb megragadott engem az én boldogságos

⁴⁶ A formulát l. a kódex 5. oldalán.

⁴⁷ Egy mára elveszett, a 20. század elején fölfedezett kopt manicheus történeti műből is ismerjük Abiésust. Innaios Indiában térítetett, és Sisinnios után Mani második utóda volt az egyháza élén a kora 4. században. Valószínűleg egyházfősége előtről származik a kódex sűrű eredetije, s ezért nem szerepel Innaios későbbi titulátúrája.

⁴⁸ Maniról van szó.

⁴⁹ Vö. Mt 13,44.

Atyám, és halhatatlan kincset ajándékozott nekem, amely nem múlandó. Aki azt öröklí, hozzá még az örök életet is elnyeri.” Így feleltem hát Sitaioz presbiternek: „Hol vannak a mi eleink, (76.) akik e földi kincset előttünk örökségül bírták? Ímé, meghaltak és elpusztultak, és mintha nem is lett volna tulajdonuk, nem vitték el magukkal.” Így szólt hozzá:⁵⁰ „Mit használ tehát nekem ez a kincs, amely csak botlásokba, vétkekbe vitte mind, aki birtokolta? Mert az Isten kincse a legnagyobb és a leggazdagabb, és életre vezet mind, aki azt öröklí.” Látva pedig Sitaioz, hogy nem tud rábeszélni arra, hogy elfogadjam a kincset, amelyet nekem mutatott, (77.) igen elcsodálkozott rajtam.

Timotheos

Kisvártatva elhatároztam, hogy Sitának⁵¹ és a nagytanácsból valóknak elárulok valamit abból, amit boldogságos Atyám kinyilatkoztatott nekem, s megmutatom nekik a szentség (*hosiotétos*) ösvényét. Míg ezt fontolgattam, láttam az egész világot, mint egy koromfekete vízzel teli tengert. Láttam, ahogy ezrek és ezrek rohantak belé, alámerültek és (78.) fölbuktak, és sodródtak a tengeren a négy égtáj felé. S láttam, hogy a közepén egy kikötőgát volt emelve. Igen magas volt, és csak azon ragyogott fény. Egy út húzódott rajta, és én egyedül jártam ott. Hátrafordulván pedig megláttam Sitát, amint egy emberbe kapaszkodott, akit pedig egy másik tartott. Majd leesett, a hullámok alá merült, és a sötétség közepén elpusztult. Csak a hajából láttam valami keveset, úgyszólván igen szomorkodtam Sita miatt. Az pedig, aki Sitát a tengerbe (79.) vetette, így szólt hozzám: „Miért szomorkodsz Sita miatt? Hiszen ő nem tartozik a te választottaid (*eklogés*) közé, s nem a te utadon fog járni.” Ezt látva semmit nem nyilatkoztattam ki neki. Később azonban, amikor én az igazság ígését (*logon*) hirdettem (*homilun*), láttam, hogy ellene szegült az én ígémnek.

Baraiés, a tanító

Így szólt az én Uram. Eleget vitatkoztam mindenkivel abban a törvényben (*nomó*), miután előálltam és kérdezgettem őket Isten útjáról, az Üdvözítő (*sótéros*) parancsolatairól (*entolón*), (80.) a keresztségről (*baptismatos*), a zöldségről,⁵² amelyet megkeresztelnek (*baptizusin*), s minden életszabályukról (*thesmu*) és előírásukról (*taxeós*), amelyek szerint járnak. Miután pedig tanításaik (*logus*) és hittitkaik (*mystéria*) érvénytelenségét bizonyítottam, megmutatván nekik, hogy mindazt, amit követnek, nem az Üdvözítő parancsolataiból vették, néhányan közülük cso-

⁵⁰ Hirtelen alanyváltás töri meg az elbeszélés menetét.

⁵¹ Nem világos, hogy ugyanazon személyre miért használják egymás mellett a görögös *Sitaioz* és a sémi *Sita* (itt a görögben *Sitan*) névalakot.

⁵² Nyilván mindenféle növényi táplálékra értendő.

dáltak engem, mások viszont haragra gerjedtek, és bosszúsán mondták: „Talán csak nem a görögökhöz⁵³ akar menni?”

Én pedig, mivel ismertem gondolataikat, szelíden mondtam nekik:⁵⁴ „Az a keresztség (*baptisma*), amellyel (81.) megkeresztelitek (*baptizete*) a ti eledleteket, az semmi. Mert ez a test (*sóma*) tisztátalan, és tisztátalan teremtésben (*plaseós miarotétos*) teremtett. Lássátok meg: ha valaki megtisztítja (*katharisé*) az ételét és úgy veszi magához, hogy már megkereszteltetett,⁵⁵ nyilvánvaló, hogy abból is vér és epe és szelek és undorító trágya és testi (*sómatos*) tisztátalanság (*miarotés*) származnak. Ha viszont valaki néhány napig megtartóztatja a száját az efféle tápláléktól,⁵⁶ azon helyt megismerszik, hogy mindezek az undorító és utálatos dolgok, amik kiválasztódnak, elmaradnak és kevesebbek lesznek a testben (*sómati*); ha ismét étel vesz magához, (82.) ugyanúgy megsaporodnak a testben. Úgyhogy világos, hogy magából a táplálékból szaporodtak meg. Ha pedig valaki megkeresztelt (*bebaptismenu*) és megtisztított (*kekatharmenu*) étket vesz magához, és ha kereszteletlenül (*abaptistu*) veszi magához, világos, hogy a test (*sómatos*) szépsége és ereje ugyanolyannak ismerszik. Hasonlóan e kettő utálatossága és üledéke egyáltalán nem változik egyik esetben sem, úgyhogy egészen világos: az a megkeresztelt étel, amelyet kivetett és kiválasztott, nem jobb, mint a kereszteletlen.

S az is semmi, hogy (83.) mindennap vízben (*hydasin*) megkeresztelkedtek (*baptizesthe*). Mert ha egyszer már megkeresztelkedtetek (*baptisthentes*) és megtisztultatok (*apokatharthentes*), miért keresztelkedtek újra mindennap? Így ebből is világos, hogy mindennap megundorodtok magatoktól és az undor miatt keresztelkedtek, anélkül, hogy megtisztulnátok. S épp ebben látható a legvilágosabban, hogy a mocskosság a testtől (*sómatos*) van. S íme, ti is azt öltöttétek magatokra.

Ezért gondoljátok csak meg ti magatok, mi a ti tisztaságotok (*katharotés*). Mert lehetetlen, (84.) hogy testeteket teljesen megtisztítsátok. Mert mindennap mozog és megáll a test, hogy kiválassza a táplálékból visszamaradó szennyet, úgyhogy ez a dolog az Üdvözítő parancsa nélkül történik. A tisztaság (*katharotés*), amely

⁵³ A továbbiakból látszik, hogy a zsidó-keresztény közösség számára a „görög”, a „pogány” és a „világ” (részben az újtestamentumi terminológiával megegyezően) körülbelül ugyanazt jelenti. Vö. ugyanakkor pl. G 2,12, ahol az *ethné* pogányokból lett keresztényeket jelöl.

⁵⁴ A következő érvelés erős rokonságban van az evangéliumival (Mt 15,1–20).

⁵⁵ Vagyis rituálisan tiszta.

⁵⁶ A manicheus kiválasztottak a vegetarizmuson túlmenően gyakran szigorú böjtöt is gyakoroltak.

megmondattott,⁵⁷ az a gnózisé (*gnóseós*),⁵⁸ azaz a fénynek a sötétségtől⁵⁹ és a halálnak az élettől és az élő víznek a megmerevedettől való elválasztása (*chórismos*). Hogy megértsétek: az egyik a másik ellentéte; és hogy megtartsátok az Üdvözítő parancsolatait, hogy ő megváltsa (*apolytrósétai*) lelketeket (*psychén*) a romlástól és a (85.) pusztulástól. Ez a valóban helyes tisztaság (*euthyaté katharotés*), amelynek megvalósítására parancsot kaptatok. Ti azonban eltértetek ettől, mosakodni kezdtetek (*apeloéthéte*), és a legtisztátalanabb (*miarótatu*) és mocskokban formálódott test megtisztítását (*katharsin*) gyakoroljátok; abban alvadt meg⁶⁰ és alakult ki.”

Miután pedig ezeket mondtam nekik és semmissé tettem és megszüntettem,⁶¹ amiben annyira buzgólkodtak, egyesek dicsértek engem, csodálkoztak rajtam, s vezérnek (*archégon*) és tanítónak (*didaskalon*) tartottak. Nagy sűgás-bűgás támadt abban a szektában (86.) miattam. Egyesek mintegy prófétának (*prophétén*) és tanítónak (*didaskalon*) tartottak, mások meg azt mondták: „Az élő ige⁶² (*zón logos*) hirdettetik általa, tegyük vallásunk (*dogmatos*) tanítójává!” Mások pedig azt mondták: „Talán egy hang beszélt vele titokban, és azt mondja, amit kinyilatkoztatott neki?” Ezek azt mondták: „Csak nem álmodt, és azt mondja, amit látott?” Mások pedig azt mondták: „Csak nem ez az, akiről jövendöltek (*eprophéteusan*) a mi tanítóink, mondván: »Egy ifjú támad közülünk, és egy új tanító lép (87.) föl, hogy egész tanításunkat (*dogma*) elmozdítsa. « Eképpen szólottak a mi atyáink (*pateres*) az öltözék (*endymatos*) elnyugvásáról (*anapauseós*).”⁶³ Mások azt mondták: „Csak nem valami tévelygés (*plané*) szól belőle, s azt akarja, hogy népünk (*ethnos*) tévelyegjen és vallásunk (*dogma*) széthasadjon?” Ismét mások megteltek irigységgel és haraggal, s közülük egyesek a halálomra szavaztak. Mások meg azt mondták: „Ez a mi törvényünk ellensége (*echthros*). S egyesek azt mondták: „A pogányokhoz akar menni,⁶⁴ és görög kenyeret⁶⁵ akar fogyasztá-

⁵⁷ A szöveg kiadói itt a zsidó tisztasági szabályokkal és áldozattal szemben a következő bibliai helyeket hozzák párhuzamul: Mt 23,25skk., L 11,38skk.; Mt 3,11skk.; H 9,13skk.; 2K 7,1; E 5,25skk.; L 11,2 – s más, apokrif szöveghelyek.

⁵⁸ Üdvözítő tudás.

⁵⁹ Mani szigorú dualista tanításának központi magva; a két princípium tanáról l. röviden a bevezetést.

⁶⁰ Az aristotelési embriológia tétele (mely szerint a magzat formálódása a sajt alvadás útján való kialakulásához hasonlít), esetleg Markión közvetítésével jutott Manihoz (vö. Tertullianus, *Adv. Marc.* 4,21).

⁶¹ Itt és a továbbiakban sokszor e szinonimák az érvénytesítésre vonatkoznak.

⁶² H 4,12.

⁶³ Azaz a test feltámadásáról az örök nyugalomra. Több értelmező itt az utolsó ítéletről szóló elkhaszaita tanítást sejtí a háttérben.

⁶⁴ L. 53. jegyzet.

⁶⁵ Valószínűleg búzakenyérre utal, amely idegen az askétaságtól.

ni.” Mások pedig: „Hallottuk, hogy azt mondja: »Görög (88.) kenyeret kell enni.« Ugyanígy azt mondja ez, hogy helyes az ital és búza és a zöldségek és gyümölcs fogyasztása, amelyek evését atyáink és tanítóink tiltották. Ugyanígy a keresztséget (*baptisma*) is megszünteti, amelyben megkeresztelkedtünk. Nem keresztelkedik, ahogy mi, és ételét sem kereszteli meg a mi szokásunk szerint.”

Akkor Sita és az övéi látták, hogy nem tudnak az ő meggyőződésükre juttatni, s lassanként megszüntetem és megsemmisítem törvényüket (*nomon*) és étkezési tilalmaikat (*edesmata*) és (89.) a keresztséget, melyet nem gyakorlok őhozzájuk hasonlóan. Látván tehát, hogy mindezekben ellenállok nekik, akkor Sita és presbitertársainak csoportja zsinatot (*synodon*) hívtak össze. Meghívták Pattikiost, a házfőnököt⁶⁶ (*oikodespotén*) is, és azt mondták neki: „A te fiad elfordult a mi törvényüinktől, és a világba⁶⁷ akar menni. Mi visszautasítjuk a búzakenyeret és egyes gyümölcsöket és zöldségeket, és nem esszük meg, ő pedig nem követi ezeket,⁶⁸ és kijelenti, hogy ezeket el kell mozdítani.” Mások pedig azt mondták: „Nem keresztelkedik, ahogyan mi, hanem görög (90.) kenyeret akar enni.” Pattikios pedig látva a nagy zűrzavart, azt mondta nekik: „Hívjátok ti ide, és győzzétek meg őt!”

Akkor magukhoz hívtak engem a gyűlésükbe, s azt mondták nekem: „Gyermekkorodtól nálunk vagy, s szépen viselkedtél a mi törvényünk előírásai és életmódja szerint. Mint egy illedelmes menyasszony (*nymphé*), úgy voltál közöttünk. Most mi lett veled, vagy milyen látomásod volt? Mert szemben állsz a mi törvényünkkel és megszünteted és megsemmisíted a mi tanításunkat. Megváltoztattad a te (91.) utadat (*poreian*), a miénk helyett. Pedig apádat nagy tiszteletben tartjuk. Miért szünteted meg törvényünk és a mi atyáink törvényének keresztségét, amelyben régtől fogva élünk? Az Üdvözítő parancsolatait is megszünteted. Búzakenyeret is akarsz enni, és olyan zöldségeket, amelyeket mi nem eszünk. Miért élsz így, s nem engedelmeskedsz abban, hogy műveld a földet, amiképpen mi?”

Akkor így szóltam hozzájuk. „Távol legyen, hogy megszüntessem az Üdvözítő parancsolatait. Ha viszont ti búzakenyér miatt kárhoztattok (92.) engem, mert azt mondtam: »Enni kell belőle!«, ezt tette az Üdvözítő is, amint meg van írva: »Amikor áldást mondva kiosztotta tanítványainak, áldást mondott a kenyérré

⁶⁶ A szót általában „családfő”-nek adjuk vissza. Pattikiosra (l. 17. jegyzet) voltaképpen nem mint Mani testi apjára vonatkozik, hanem egy közelebről meg nem meghatározott rang a keresztelők közösségében (de amelynek megfelelői később manicheus szövegekben is előfordulnak). Valószínűleg egy askéta lakóközösség (mintegy „szerzetesház”) előjárói tisztségére vonatkozik, körülbelüli megfelelője a keresztény szerzetességben a „házfőnök” lehetne.

⁶⁷ L. 53. jegyzet.

⁶⁸ Ti. a tiltásokat.

és adta nekik.«⁶⁹ Az a kenyér hát nem búzából volt? Azt is megmutatja,⁷⁰ hogy a vámosokkal és bálványimádókkal (*eidólolatrón*) étkezett.⁷¹ Márta és Mária házába is meghívták.⁷² Mikor azt mondta neki Márta: »Uram, nincs-é gondod rám, hogy mondd az én nővéremnek, hogy segítsen nékem?«, az Üdvözítő azt mondta neki: »Mária a jobb részt választotta, (93.) és el nem vétetik tőle.« Tekintsétek meg továbbá, hogy az Üdvözítő tanítványai (*mathétai*) is asszonyoktól és bálványimádóktól származó kenyeret ettek, és semmi különbséget nem tettek kenyér és kenyér között, sem zöldség és zöldség között, s nem saját kezük munkájával és földműveléssel munkálkodván ettek, amiképpen mostanában cselekesztek. Hasonlóképp, amikor az Üdvözítő elküldte a tanítványait, hogy mindenfelé hirdessék az evangéliumot, sem malomkövet, sem tepsit nem vittek magukkal ...»

Zacheas⁷³

„Ha tehát a keresztség miatt vádoltok engem, ímé, hogy nem kell keresztelkedni (*baptizesthai*), ismét a ti törvényetekből mutatom meg nektek és azokból, amiket a ti vezetőitek (*meizosin*) kaptak kinyilatkoztatásban.

Előadja ezt Alchasaio, a ti törvényetek vezetője⁷⁴ (*archégos*) is. Mikor ugyanis egyszer elment egy vízhez (*hydata*), hogy mosódjék (*lusasthai*), egy férfialak jelent meg neki a vízforrásból, így szólván hozzá: »Nem elég, hogy a te állataid megsebeznek engem, de te is bántalmazod az én helyemet (*topon*),⁷⁵ és vizeim ellen vétkezel?« Alchasaio elcsodálkozott és így szólt hozzá: (95.) »A paráznaságot és az utálatosságot és a világ tisztátalanságát (*akatharsia*) beléd vetik, és nem utasítod vissza, tőlem meg bánkódsz?« Amaz így felelt neki: »Ha azok mind nem is ismerték föl, ki vagyok, te, aki azt állítod, hogy istenfélő (*latrés*) és igaz (*dikaiois*) vagy, miért nem tartasz engem tiszteletben?« Akkor Alchasaio megrendült, és nem mosódott meg (*elusato*) a vízben.

Nem sok idő múltán ismét meg akart mosódni a vízben, és megparancsolta tanítványainak, hogy keressenek egy helyet, ahol nincs bő víz, hogy megmosódjék. Tanítványai megtalálták a helyet (96.) neki. Amikor mosódni akart, ismét, másodsorra férfialak jelent meg neki abból a vízforrásból, ezt mondván neki: »Mi és ama vizek a tengerben egy vagyunk. Most ide jöttél, hogy vétkezz, és

⁶⁹ Vö. Mc 14,22 és párhuzamos helyei.

⁷⁰ Ti. a Szentírás (Mt 9,10–11 és 11,18–19).

⁷¹ Mt 9,10skk., és párhuzamos helyei.

⁷² L 10,38–42.

⁷³ A név töredékesen maradt fenn, kiegészítése és azonosítása bizonytalan.

⁷⁴ Noha a kiadók az *archégos* szót itt „(vallás)alapító”-nak (a föltételezett Elchasaioznak) értelmezik, Luttikhuisen nyomán és figyelembe véve a szó eddigi előfordulásait is, a „vezető” értelmezést látom helyesnek.

⁷⁵ Lehetséges, hogy a rituális fürdő jelölésére szolgáló szakszó.

megsebezzen minket.« Alchasaios nagyon remegett, és megindult. Hagyta, hogy az iszap megszáradjon a fején, és lerázta.»

Mani azt is előadja, hogy Alchasaiosnak ekéje volt félretéve, és elment érte. A föld azonban megszólalt, mondván: „Miért belőlem szerzed a jövedelmedet?” Alchasaios pedig egy marék port vett föl arról a beszélő földről, sírva csókolgatta, keblére szorította, s megszólalt: „Ez az én Uram teste (*sarx*) és vére (*haima*)”.⁷⁶

Továbbá elmondta, hogy Alchasaios rátalált a tanítványaira, amint éppen kenyeret sütöttek, úgyhogy a kenyér beszélt Alchasaioshoz. Ő pedig megparancsolta, hogy többé ne süssenek kenyeret.

Továbbá előadja, hogy Sabbaios, a keresztlő zöldséget akart vinni a város vénjének⁷⁷ (*presbyteron*). És sírt a zöldség, és (98.) azt mondta neki: „Nem vagy igaz (*dikaios*)? Nem vagy tiszta (*katharos*)? Miért viszel minket a paráznákhöz?” Így Sabbaios nagyon megindult azon, amit hallott, és visszavitte a zöldséget.

Továbbá előadja, hogy egy datolyapálma Aianossal, a Kóchéből való keresztlővel beszélgetett, s megparancsolta neki, hogy „az én uramnak” mondja meg: „Ne vágj ki, mert ellopják a gyümölcsöimet! Hagyj meg erre az évre, s még ebben az esztendőben épp annyi gyümölcsöt termek neked, amennyit ezekben az években leloptak rólam.” (99.) Megparancsolta azt is, hogy annak az embernek, aki a gyümölcsét ellopta, mondja meg: „Ne gyere most, hogy ellopod a gyümölcsöimet! Ha eljönél, akkor levetlek a magasból és meghalsz.”

Timotheos

Akkor azt mondta nekik: „Tekintsetek törvényetek eme kiemelkedő férfiúira, akik ezeket a látomásokat (*optasias*) látták és megindultak miattuk, és másoknak is elhirdették ezeket. Ugyanígy megteszem én is mindazt, amit tőlük tanultam.”

(100.) Mikor ezt mondtam nekik, s megsemmisítettem szavaikat (*logus*), rögtön mind haragra gerjedtek, úgyhogy egyikük fölkelt és megütött. Körülvettek és elverték. Hajamnál fogva megragadtak, mint egy ellenséget. Nagy hangon, elkeseredett dühvel kiabáltak velem, mint egy tévelygővel, és irigységükben meg akartak fojtani. Mivel azonban Pattikios, a házfőnök⁷⁸ kérlelte őket, hogy ne vétkezzenek (101.) azok ellen, akik közöttük élnek, tekintettel voltak rá, és elengedtek engem. E kísértés után (*peirasmu*) visszavonultam, imádságba (*euché*) merültem és kértem az én Uramat, hogy nyújtson nékem segédelmet. ...

(Imádsága végeztével megjelent az Ikerfivér, akinek elpanaszolja magányát, idegen-ségét a világban, gyermek- és ifjúkora vallási közegének értetlenségét, félelmeit, hogy

⁷⁶ Vö. Mt 26,26–27.

⁷⁷ Valószínűleg a város élelmiszerellátásáért felelős tisztviselőről van szó.

⁷⁸ L. 66. jegyzet.

hogyan tudja az uralkodóknak és a világ vallási vezetőinek hirdetni az igazságát? Az Ikertestvér az egész világra kiterjedő, egyetemes küldetésével vigasztalta. Bizonytalan abban is, hogy ki követi őt, hiszen atyja már öreg ember, aki megrettent a fia körüli küzdelmektől.)

... (106.) Akkor így szólt hozzám: „Lépj elő, és járj körbe, mert ímé, két ember hozzád csatlakozik abból a törvényből, és követőid lesznek. Hasonlatosképpen Pattikios is első lesz választottaid közül (*eklogés*) és követni fog.”

Akkor tehát a keresztlők közül két ifjú ember, Simeon és Abizachias jött hozzám, akik közvetlen szomszédaim voltak. Hozzám jöttek, hogy mindenfelé elkísérjenek, és munkatársaim voltak, akárhová mentünk.

DISPUTA

ADAMIK TAMÁS: MEGJEGYZÉSEK AZ APOKRIF IRODALOM MEGHATÁROZÁSÁHOZ
ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI ÉRTÉKELÉSÉHEZ

